

Fortelling og forståelse*

Noen refleksjoner over sjelesorg og hermeneutikk

PAUL ANDREAS HAUG

«Om morgenen vekkes han av solstrålene som står inn i rommet gjennom gardinene og lager orange flekker på veggen. Til å begynne med er det nesten ingenting, knasingen av bilhjul på grusen, lyden av en motor som fjerner seg, og du trenger enda litt tid før det går opp for deg at det er bare deg igjen i huset».

Dette er de siste setningene i boken «Så du ikke går deg bort» av den franske forfatteren Patrick Modiano. Nobelprisvinner i litteratur 2014. Jeg kaller ham «de siste setningers mester», fordi det ikke er før helt på slutten av hans ofte korte romaner fra krigstiden i Frankrike og Paris, at «det går opp» for leseren at bokens handling på en merkelig måte inkluderer leseren selv. Da går det opp for leseren, da forstår jeg, da skjønner jeg, da fatter jeg, at jeg er inkludert i fortellingen. Var jeg det hele tiden?

Det er mye hermeneutikk og sjelesorg i romaner. Som leser starter jeg en samtale med forfatterens fortelling. Jeg starter en samtale med meg selv. To samtaler foregår på samme tid, men på ulikt plan. Det er som om to mennesker møtes, og prøver å bli kjent med og å forstå hverandre. Selv om romanens forfatter ikke kan snakke på annen måte enn gjennom romanen, er relasjonen som oppstår i møtet ikke ulik den som kan oppstå i en hvilken som helst samtale. Også i en sjelesorgsamtale. I denne typen samtale møtes den enes (konfidentens) fortelling med den andres (sjelesørgerens) fortelling. Rollene er som regel gitt, som de kan være det i en roman eller et teaterstykke. Den ene får lov til å fortelle. Den andre får lov til å lytte. Det kan bli til en aksepterende og inkluderende samtale. Det kan bli til en undrende og medvandrende samtale.

* Utgangspunktet for denne artikkelen er et foredrag (dvs. egenundervisning) i forbindelse med et Pastoral-klinisk kurs (PKU) på Institutt for sjelesorg (IFS)/ Lanstuhl Regional Medical Center (LRMC i Tyskland) i regi av Feltprestkorpsset (FPK) og Menighetsfakultetet (MF) våren 2017. Vår utmerkede veileder var Kyrre Klevberg. For å passe til formatet er artikkelen omarbeidet og utvidet sammenlignet med det opprinnelige foredraget.

Eller det kan bli til en undersøkende og ransakende samtale. Samtalen kan få ta den veien konfidenten ønsker. Det er en slik modell som jeg selv har erfart fungerer best. Men jeg vet av egen og andres erfaring at det noen ganger ikke fungerer slik. Verken for konfidenten eller sjelesørgeren. I stedet for en samtale ble det enetale. I stedet for inkludering og aksept, ble det angst og avstand. Det kan være mange grunner til at det ble slik. En dårlig dag. Problemer på hjemmebanen. Smertefull personlig historie som vekkes til live. I sjelesorgrelasjoner utspiller det seg også sterke overføringer og motoverføringer. Ofte kan de være viktige å lytte til. Kanskje også å trekke frem fra sin ofte underliggende tilværelse i sjelesorgens rom.

Fortelling og forståelse

I denne artikkelen vil jeg forsøke å gå videre inn i noen av de temaene som er antydnet i «oppvarmingen» ovenfor. Siden jeg tror jeg er mer av en poet enn en systematiker, mer kunstner enn en vitenskapelig anlagt person, vil fremstillingen bære preg av en assosiativ og kåserende stil. Jeg håper ikke det vil skygge for det viktige innholdet. Utgangspunktet for artikkelen er et Pastoralklinisk kurs på Modum Bad som gikk våren 2017. I løpet av kurset fikk jeg fordype meg i temaet som vi nå skal gi oss i kast med: «Fortelling og forståelse».

Progresjon

Jeg vil i det videre først bruke noe av plassen til å reflektere omkring det jeg ser som et særpreg ved mennesket. Det at vi er et «fortellende vesen». Deretter vil jeg kaste et blikk på forståelsesfilosofien og hermeneutikken, slik H-G Gadamer formulerer den. Etter dette vil jeg bevege meg mot avslutningen hvor jeg dreier over til sjelesorgen.¹ Her vil jeg også trekke inn Phil Kyle, en amerikansk forfatter og afghanistanveteran. Jeg opplever at hans refleksjoner gir noen viktige innspill til å forstå veteraner. I et tidsskrift med et militær-etisk fokus, synes det naturlig å bringe inn veteranemaet. Flere av leserne vil kanskje tilhøre denne gruppen.

Det fortellende mennesket – «Homo narrans»

Innenfor humanbiologien kalles mennesket for «Homo Sapiens». En vanlig oversettelse er «det tenkende vesenet», eller «det reflekterende vesenet».

¹ Det er ikke plass til å gå inn i det viktige teamet som handler om profesjonsetikk. Det er likevel verdt å minne om K-E Løgsturps ord: «Når du møter et annet menneske, holder du alltid noe av dette menneskes liv i din hånd».

Kanskje kunne en oversettelse også være «det selvreflekterende vesenet». For mennesket er det eneste vesenet på denne kloden, i alle fall som vi vet om, som kan reflektere over eget liv og tilværelse. Ja, som faktisk bruker denne refleksjonen til å påvirke og endre sine naturgitte og kulturelle omgivelser. Det er naturligvis en påvirkning både til det gode og til det vonde. Kanskje finnes det lignende vesener som oss der ute i universet, men de har vi ikke truffet ennå. Heller ikke dyrene og plantene vi bebor denne planeten sammen med tenker som mennesket. Selv om de med Paulus ord i Romerbrevet 8:22; «stønner og lider som i fødselsveer», så snakker de ikke til oss med ord og setninger som vi kan forstå. Men med den type hermeneutikk som Paulus synes å legge til grunn i sitatet ovenfor, er det kanskje likevel mulig å gi ord til det som ikke har ord. Kanskje er det en viktig oppgave, ikke bare for grønne politikere, men også for sjelesørgeren?

La oss nå se på en annen side ved mennesket. Jeg antyder denne siden av oss ved hjelp av overskriften «homo narrans».² Her skal dette få bety «det fortellende vesenet», eller «vesenet som omgir seg med fortellinger». Fortellerglade personer har jeg selv møtt mange av. Jeg kan ikke unngå å tenke på min egen farfar. Han var det alltid spennende å lytte til. Hans overflødigshorn av eventyr, fortellinger og fabler var betydningsfullt og fascinerende for meg. Fortellende mennesker finnes det antageligvis like mange av som det finnes mennesker i verden. Noen ganske få av dem vil en sjelesørger få møte. Noen vil ha den samme kulturelle bakgrunn som sjelesørgeren. Andre vil komme med en helt ulik ballast. Det er derfor god grunn for at sjelesørgere gjør seg kjent med det som kalles den «interkulturelle sjelesorgen».³

Den narrative vendingen

Det er vel den ofte utskjelte postmodernismen, og den såkalte «narrative vendingen» som særlig har rettet blikket mot fortellingens og tekstens sentrale plass⁴ i den menneskelige kulturhistorie og utvikling. Uttrykket «Vi er tekster», er en arv vi har fått fra deler av denne postmoderne filosoferingen. Og eksempler på fortellingens nærvær er naturligvis mange, overveldende og betydningsfulle. Vi kan for eksempel trekke frem verdens første «nedskrevne» fortelling. En real «tarzan-legende» med navnet «Gilgamesh-eposet», datert til det 3. årtusen f. kr. Vi kan videre tenke på fortellingene som religionene er

² Partisippform av det latinske verbet «narrare» som kan oversettes med «å fortelle».

³ Cf. e.g. Federschmidt et al. «Handbuch Interkulturelle Seelsorge». 2002.

⁴ I en av postmodernismens perioder var alt tekster, men ikke alle var skrevet ned. Dermed ble «en tekst» også så mye mer enn det som kunne skrives ned.

bærere av. Fortellingen er naturligvis også sentral i kristendommen. Kristendommens sentrale person brukte som kjent fortellingen ofte.

Runder vi nærmere til vår egen tid, så lurer i alle fall undertegnede på, om ikke Charles Darwin, Karl Marx, Sigmund Freud og Albert Einstein for å nevne noen, også er inspirerte fortellere. Hvilke rom åpner seg dersom vi ser dem under fortellingens synsvinkel?

Jeg slutter meg med andre ord til dem som hevder fortellingens svært sentrale plass i menneskets kulturelle, sosiale, økonomiske, politiske, vitenskapelige og individuelle liv. Uten at noen fortalte meg om «Eспен Askeladd», «Skarvene fra Utrøst», eller «Den barmhjertige samaritanen», eller $E=mc^2$; Hvem ville jeg vært da?

Hvem er du?

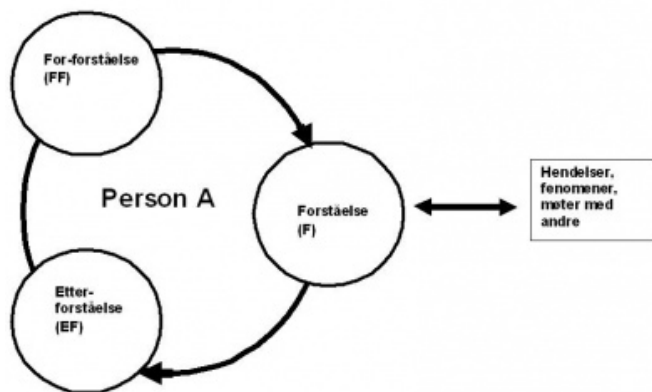
Vi er naturligvis mye og mangt. Biologi, kjemi, psykologi osv. Men du er også dine fortellinger. I det perspektivet jeg bruker i denne artikkelen, er du en vandrende fortelling. Med andre ord en livsfortelling. En livsfortelling på to ben som stadig er i møte med andre tobente livsfortellinger. Og så vidt vi vet er det bare mennesket som kan fortelle en fortelling. Det er bare mennesket som kan si «jag forstår», eller alternativt «dette forstår jeg ikke». Og dermed har vi tatt skrittet over til forståelsesfilosofien – hermeneutikken, slik jeg forstår den.

Forståelse – en dans med stadig nye og overraskende trinn?

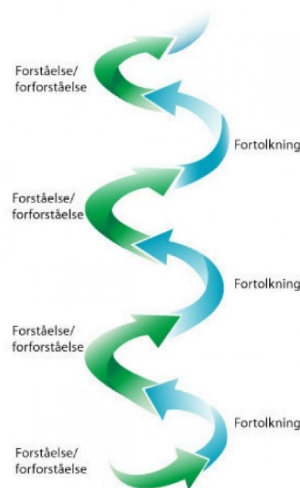
Jeg liker å tenke på Hans-Georg Gadamer som en danser. Om han var det i virkeligheten vet jeg ikke, men hans store verk «Wahrheit und Methode»⁵ røper en glede over tankens bevegelser, som ikke ligger langt unna gleden over dansens bevegelser. Det Gadamer ser som en felles norm i forståelsens bevegelse er sirkelen (se fig. 1).⁶ Den «hermeneutiske sirkelen», kaller han det. Men er ikke en sirkel et «lukket system»? Kommer man ikke alltid tilbake til utgangspunktet? Kanskje er dette et særskilt og viktig poeng for Gadamer. At begynnelse og slutt er forståelsens evige runddans! Men er det ikke også mulig å beskrive den hermeneutiske sirkelen mer progressiv og uforutsigbar? Med andre ord som en spiralbevegelse, slik figur 2 viser det. Jeg tenker at denne figuren er et like godt bilde på forståelsens vei som sirkelen.

⁵ H-G Gadamer. «Wahrheit und Methode. Grundzuge zu einer Philosophischen Hermeneutik». 2010.

⁶ Figur 1 og 2 er hentet hos Google. Søkeord: hermeneutikk.

Figur 1

Figur 2

«Wahrheit und Methode» er ingen bok om sjelesorg. Den er skrevet av en filosof som stilte spørsmål ved hva som særpreget de filosofiske fagene sammenlignet med naturfagene, også kalt realfagene. Navet i dette er «forståelsen» – «Verstehen» på tysk. Nå er det jo slettes ikke slik at naturfagene ikke forstår, men snarere at deres forståelse er bygget opp på en annen måte enn filosofiens. For egen del vil jeg her også få tilføye, at den også er bygget opp på en annen måte enn sjelesorgens og teologiens. Her sporer vi også noe av konflikten mellom natur og humanioravitenskapene. Dessverre er det ikke plass her til å gå nærmere inn på dette store temaet. Så, hva vil det si å forstå?⁷ La meg prøve å illustrere dette på en forhåpentligvis humørfylt måte (fig 3).

Misforståelsens mulighet

Figur 3

⁷ Takk til Turid Astrid Sandsleth Reksten som gjorde meg oppmerksom på denne figuren: Teksten kan oversettes slik: «Hva er hermeneutikk? Når det står i oppskriften: «Skjær tre appelsiner i terninger», og du gjør slik».

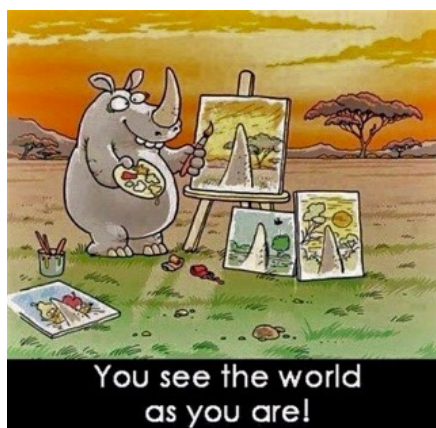
Det kan synes paradoksalt å illustrere forståelse med en illustrasjon som peker i den motsatte retningen. Misforståelsens retning. Det er stor sjanse for at den noe forvirrede kokken i illustrasjonen risikerer å få sparken (i alle fall dersom kokken fortsetter å skjære appelsinene i terninger slik som vist ovenfor), eller at kokken blir fortalt at «terninger», «Wurfel» - i denne sammenheng betyr noe annet. Men hva er det som får kokken til å gjøre slik som illustrasjonen viser? Det er jo åpenbart en misforståelse! Jeg håper du er enig? Ting kan tyde på at kokkens førforståelse – hos Gadamer: «Vorverstandnis», gjør seg gjeldende.

La oss ikke plage denne ulykkelige kokken noe mer. Det ble en god historie blant kollegene. La oss være enige om at neste gang appelsinen skulle kuttes i terninger så ble alt riktig.

Gadamer skriver mye om førforståelsen (Vorverstandnis). På norsk oversettes dette gjerne med «fordommer». Det har ofte en negativ klang. Jeg er derfor i økende grad blitt usikker på om det gir oss den beste oversettelsen. Derfor går jeg i denne omgang for «før-forståelse». Selv om også den kan bli fordomsfull i negativ betydning. Førforståelsen er kort skissert:

- En forståelse som ligger forut for forståelsen.
- Betinget av at vi er historiske vesener.
- Innvevet i en kultur (eller flere) som preger vår forståelsesramme
- Vi er alltid i førforståelsen
- Førforståelsen er helt avgjørende for vår forståelse.
- Det finnes ingen objektiv eller forutsetningsløs forståelse.

Skulle vi også prøve å illustrere dette på en humoristisk måte, kan illustrasjonen (se figur 5. Nesehornene får ha oss unnskyldt!) nedenfor være til hjelp. Du ser verden slik du selv er! Dette vil også kunne prege konfidenten og sjelesørgeren i deres møte.

Figur 5

Horisontene møtes

I sjelesorgen handler det likevel om mer enn å «se verden slik du selv ser den». Sjelesørgeren vil også bestrebe seg på å se verden slik den andre ser den. Dette kaller Gadamer for «horisont» - på tysk «Horizont». I sjelesorgens rom møtes altså horisontene. Hva er så en «Horizont»?

«Horizont» er «Vorverstandnis» i praksis. Det er det bevisste eller ubevisste rammeverket, myten, religionen, ideologien eller kulturen som man ser verden og menneskelivet ut fra. Det er perspektivet på livet. Ofte er perspektivene ubevisste og derfor ofte selvfølgelige. Horisonten forandres avhengig av perspektivet man ser ut fra. Horisonten er et kompass som man, nærmest automatisk, orienterer seg etter.

Overføringer og motoverføringer

Det er mye som skjer når «horisonter møtes». Som nevnt i innledningen er «overføringer og motoverføringer» to faktorer som kan gjøre seg gjeldende. Disse begrepene er hentet fra den klassiske psykoanalysen som utgikk fra Sigmund Freud. Slik jeg ser det, er begrepene et forsøk på å sette ord på det ordløse som finnes gjemt i begreper som «førforståelse» og «horisont», og som alltid er med når mennesker møtes. Særlig nyttig har begrepene vist seg å være i det terapeutiske fagfelt, samt i fagfelt som grenser opp mot dette fagfeltet. Men i alle møter vil overføringer og motoverføringer uansett gjøre seg gjeldende. Også i den ofte fortattede sjelesorgsamtalen, i særlig grad de som går over lengre tid, vil overføringene og motoverføringene være en viktig del av samtalens liv, enten det er bevisst eller ikke. Her er et forsøk på å skissere hva vi snakker om:

- Konfidenten (eller pasienten) overfører ubevisst følelser som tidligere gjaldt for eksempel foreldre eller overordnende på sjelesørgeren (eller terapeuten).
- Sjelesørgeren (eller terapeuten) blir gjenstand for de overførte følelsene som enten er negative eller positive, og bærer disse med seg inn i møtet med konfidenten (pasienten).

Sjelesørgeren (eller terapeuten) er altså også en del av overføringsdynamikken. De kan for eksempel ytre seg som overdreven sympati eller antipati for konfidenten. Disse såkalte «motoverføringer» ble tidligere ansett for å være en trussel mot et vellykket terapeutisk resultat. I nyere tid er det imidlertid oftere foreslått at sjelesørgeren (eller terapeuten) bør lytte til sine «overføringer» og bruke dem som et middel til å forstå hva som skjer i samtalen. Kanskje kan det uttrykkes som følger: Mens Freud ønsket at terapeuten skulle

bevisstgjøre seg motoverføringene og holde dem borte fra behandlingen av pasienten, har nyere psykoterapi invitert terapeuten til å bevisstgjøre seg motoverføringene og benytte dem som redskap (eller rettere sagt; bruke *seg selv* som et redskap) i relasjonen med pasienten. Motoverføringene gir et intuitivt innblikk i konfidentens virkelighet. Med Gadamer kan vi si, at de gir et innblikk i konfidentens (ofte ubevisste) førforståelse og horisont.

Jo, du kan forstå

Alt som er sagt til nå, kan kanskje gjøre både sjelesørgere og vanlige folk, mismodige på egen forståelses vegne og mulighet. Men la det være sagt; Jovisst, du kan forstå! Selv om førforståelsen og horisontene kan være svært ulike. Selv om overføringer og motoverføringer kan være vanskelige å komme i kontakt med. Selv om samtalen bare er den ene gangen. Forståelsesfilosofien/hermenutikken bør kunne berolige oss, enten vi er sjelesørgere av profesjon eller at tilfeldigheter gjør at vi blir en lytter til en annen persons fortelling. Vi skal straks gå inn for landing. Avslutningvis skal vi lytte til en amerikansk veterans refleksjoner omkring det å fortelle til andre om erfaringer fra krigsteatret.

«Operasjon Scooby»

«Vi skjøt hunder. Ikke ved et uhell. Vi gjorde det med vilje, og kalte det ‘Operasjon Scooby’. Jeg er glad i hunder, så jeg tenkte mye på det». Slik begynner Phil Klay, en amerikansk veteran fra Irak og Afghanistan, boken *Hjemkomst*.⁸ I følge The New York Times Book review, er boken «Det beste som er skrevet om hva krigen gjorde med folk». Som den hundevennen jeg selv er, ble jeg rystet av disse setningene. De brakte meg tilbake til Kosovo. Vi også skjøt hunder. Ikke ved uhell. Vi gjorde det med vilje.⁹ Siden jeg, som allerede nevnt, er en hundevenn tenkte jeg mye over det. Enda mer tenkte jeg over det, da jeg selv måtte skyte en hund som vi kjørte ned en mørk kveld på vei fra Lebane til base camp i Kosovo Polje. Denne hundens øyne følger meg fortsatt. Jeg husker at jeg sprang ut av bilen, uten tanke på at jeg kunne sette meg selv og de andre i fare. Det eneste jeg hadde i hodet var å hindre at hunden ble ytterligere skadet, eller ble til det som vi kalte en «Kosovo flat dog». Det vil si en hund som var kjørt helt flat.

⁸ Phil Klay. «Hjemkomst» 2014.

⁹ På grunn av krigshandlingene hadde Kosovo fått mange villhunder. Disse var ofte i større flokker, og kunne være farlige for mennesker og andre dyr. Derfor ble det en del av den militære operasjonen, og en oppgave for noen utvalgte og særlig trente soldater, å skyte villhundene. Operasjonen fikk sitt eget navn som ikke var ulik den Klay referer til.

Forstår jeg bedre Klays tanker, enn en som ikke har samme erfaring? Det kan være at jeg emosjonelt deler en lignende erfaring. Kanskje gir det meg et slags forsprang. En førforståelse og en horisont-sammensmeltning som skjer raskere for meg, fordi jeg har de erfaringene jeg har. Men slik vil det jo bare være noen få ganger. Og helt identiske er erfaringene aldri. I et portrettintervju i Dagbladet den 7. mai 2014 forteller den samme Phil Klay, at da han kom hjem fra Irak ble han ofte møtt med replikken «Jeg kan aldri forestille meg det du har vært igjennom». Det følte utidig å svare, jo selvfølgelig kan du det, forteller Klay. For tenk om jeg vil at du skal prøve. Lignende holdninger har nok mange veteraner møtt.

Forståelse som mulighet

Horisonter møtes. Noen ganger er de fremmede for hverandre, men å si at jeg aldri kan forstå det du har opplevd eller erfart, kan være en flukt fra det ubehagelige. Det kan også gå den andre veien, bare de som har erfart det jeg har erfart, har mulighet til å forstå. Tanken om at krigserfaringer for alltid skiller veteraner fra resten av menneskeheten, har lenge hatt en plass i den kollektive bevisstheten, sier Phil Klay. Da gjør man seg til en opphøyet gruppe, som ekskluderer andre og blir umulig å nå. Begge deler kan være skjebnesvangert både hermeneutisk, terapeutisk og sjelesørgerisk. Vi kan aldri forstå alt. Vi kan imidlertid forstå *noe*, og det kan være av avgjørende betydning. Aller viktigst er å kunne være den som lytter til den andres fortelling. For den fortellingen kunne vært din.

Litteratur

H-G. Gadamer (2010). *Wahrheit und Methode. Grundzuge zu einer Philosophischen Hermeneutik*.

Phil Klay (2014). *Hjemkomst*.

Patrick Modiano (2015). *Så du ikke går deg bort*.

English Summary

The article “Narrative and understanding. Reflections on pastoral counselling and hermeneutics” takes its stance in pastoral counselling and combines this with literature, gadamerian hermeneutics, and the psychoanalytic theory concerning transference/counter-transference. The pastoral counsellor, or any layperson, could benefit and find self confidence in knowledge about the topics the article reflects upon.

Paul Andreas Haug (f. 1961). Prest ved FS/MJK. Har flere deployeringer utenlands. Arbeider mot en mastergrad i klinisk sjelesorg. E-mail: paulandreashaug@hotmail.com.